

Dr. C.M. Schuiten (1933), oud-hoofd Sectie Militaire Geschiedenis (1974-2000) en oud-directeur Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (1990-1995), bestrijdt de wijdverbreide mening dat Maurits een groot legerhervormer en vernieuwer van de krijgskunde was. Volgens hem was Maurits een bekwaam en moedig bevelhebber die een goed gebruik wist te maken van de hem ter beschikking staande middelen en derhalve een trendvolger.

Prins Maurits (1567-1625), legerhervormer en vernieuwer van de krijgskunde, of trendvolger?

Kees Schulten

Inleiding

In recente publicaties wordt de traditionele visie op Maurits nog steeds bevestigd. Maurits, aldus die verbreide mening, zag zich voor de noodzaak gesteld het leger om te vormen tot een strijdmacht die zich kon meten met het sterke Spaanse leger. Door de invoering van de exercitie en een sterke discipline verhoogde hij de gevechtskracht.

De verkleining van de gevechtseenheden - aldus die opvattingen - en de dagelijkse training, stelden hem in staat zijn troepen op beweeglijke wijze het gevecht te laten voeren en zijn troepen salvovuur te laten afgeven. Daarbij liet hij zich inspireren door het krijgswezen van Grieken en Romeinen in de Oudheid. Deze hervormingen en vernieuwingen legden de grondslag voor zijn militaire successen.

Archer Jones, auteur van het handboek *The art of War in the Western World* (London, 1987) schreef zonder aarzeling: Maurice's infantry regularly paid and serving year after year, had a proficiency discipline, cohesion, and maneuverability unknown in the West since Roman times. (p. 222). Ondanks deze ogenschijnlijk onverwoestbare beeldvorming worden tegenwoordig door sommige historici vraagtekens geplaatst. Uitermate kritisch is David Eltis die in zijn boek *The Military Revolution in Sixteenth-Century Europe* (London 1995, p. 26) schrijft: He (i.e. Maurits) was not a revolutionary innovator, but a gifted tinkerer. Geen groot vernieuwer, maar een begaafd knutselaar!

Al met al is er voldoende aanleiding om na te gaan of het aloude beeld van Maurits als legerhervormer nog wel is te handhaven.

De krijgskunst in de zestiende eeuw

Vanaf het midden van de zestiende eeuw voltrok zich in West-Europa een grondige vernieuwing van de krijgskunde. Bij de infanterie nam het regiment, te vergelijken met de Spaanse tercio, als tactische eenheid een plaats in die het lang zou behouden. Een regiment telde tien of meer compagnieën waarvan de sterkte in het midden van de eeuw vijfhonderd man bedroeg. Op het slagveld stonden zij in grote massieve formaties opgesteld. De compagniestaf bestond uit een

kapitein, een luitenant, een vaandrig, enkele sergeanten en korporaals, een provoost (politieofficier) en enkele tamboers en fluitspelers. In de loop van de tijd liep de sterkte terug. Aan het eind van de vijftiende eeuw lag deze tussen de 250 en 100 man, terwijl het aantal officieren en onderofficieren min of meer gelijk bleef. Door deze verkleining nam de beweeglijkheid toe, Aangezien het aantal officieren en onderofficieren vrijwel hetzelfde bleef, verbeterde de aanvoering. De soldaten waren onderverdeeld in piekeniers, bewapend met een vijf meter lange piek en een houwdegen, in roerschutters bewapend met een roer (haakbus of arkebuse) en een houwdegen, en in musketiers bewapend met een musket en een houwdegen. De haakbussen als infanteriewapen kwamen in het begin van de zestiende eeuw in de bewapening van de West-Europese legers. In het midden van de zestiende eeuw werd het musket ingevoerd. Dit wapen was weliswaar zwaarder dan de haakbus en dus moeilijker te hanteren, maar het had een groter doordringingsvermogen. De effectieve dracht van de vuurwapens lag tussen de dertig en vijftig meter, de vuursnelheid was hooguit één schot per twee minuten en ieder schot ging met een rookontwikkeling gepaard die het uitzicht benam. Dat maakt het voeren van een gecontroleerd vuurgevecht onmogelijk.

De cavalerie bestond voornamelijk uit lansiers, pistoliers bewapend met een radslotpistool en roerschutters te paard. Na verloop van tijd verdwenen de lansiers en kwam bij de charge het accent op de pistoliers te liggen. De effectieve dracht van het pistool was twee meter. De kracht van de cavalerie lag in de dreiging en het gewicht van de massa. Wanneer infanterie en cavalerie als verbonden wapens optraden, werden, onder meer door Alva, cavalerie-eenheden als reserve achter de hand gehouden en ingezet om de laatste klap uit te delen.

De bevelhebbers stonden voor de opgave de orde en tucht binnen de tactische formatie te handhaven en te zorgen voor een grote geoefendheid in het aannemen van die formaties en het hanteren van de stoot- en vuurwapens. Zonder commandotaal en regelmatige exercitie was die opgave niet te realiseren. In de zestiende-eeuwse militaire verhandelingen vindt men dan ook vele verwijzingen naar die commandotaal en exercitie.

De opstelling van de infanterie-eenheden maakte een grote ontwikkeling door. Allereerst was er het gecombineerde optreden van piekeniers en roerschutters en musketiers. Allerlei formaties waren mogelijk: schutters in vijf gelederen vóór de piekentuers of op de flanken. De verhouding piekeniers en schutters was aan voortdurende wijzigingen onderhevig. Terwijl de Spanjaarden in de Slag bij Nieuwpoort twee schutters per piekmier hadden, waren er in het leger van Maurits drie schutters per piekenier.

De formaties werden zodanig in linie opgesteld dat de ene formatie de andere kon ondersteunen en vervangen. Het streven was ook gericht op het verhogen van de vuurkracht. Schutters konden opgesteld staan in vijf gelederen. Wanneer het eerste gelid op commando gevuld had (salvo-vuur), marcheerde het naar achteren om te laden (contramars). Inmiddels vuurde het tweede gelid, dat naar voren was gegaan. In theorie en op het paradeveld zag dat er veelbelovend uit, maar in het feitelijke gevecht zal daar, zoals reeds aangegeven, weinig van terecht zijn gekomen. Voor het innemen van de vele formaties bestonden allerlei tabellen die hoge eisen stelden aan het rekenkundig vermogen van de stafofficier die verantwoordelijk was voor het doen innemen van de formaties. Ook hier speelt het antagonisme tussen theoretische mogelijkheden en onuitvoerbaarheid op het gevechtveld. Met andere woorden, in de studeervertrekken zal er heel wat gediscussieerd zijn, maar te velde lag het anders. De talloze schetsen en tekeningen die bewaard zijn gebleven, zijn dan ook geen afspiegeling van de praktijk. Wie zich hierover een oordeel wil vormen, zal er goed aan doen het boek *Instructie van de Krijchsoorts Stellinghe* (Leiden, 1588) van Adriaen Duyck op te slaan en goed nota te nemen van zijn opmerking geput te hebben uit oudere werken en uit de ervaring van eenentwintig jaar oorlog. De zestiende-eeuwer beperkte

zich bij zijn studie niet alleen tot het bekijken van tekeningen, hij werkte ook met miniatuursoldaatjes van hout, aardewerk en lood om de diverse formaties aanschouwelijk te maken.

Binnen ieder leger was het handhaven van de discipline een even moeizame als noodzakelijke voorwaarde om de overwinning te behalen. De legeraanvoerders beschouwden een geregelde betaling van de soldij, het belonen van soldaten die zich uitstekend hadden gedragen en het bestraffen van hen die uit de band sprongen als basisvoorwaarden voor een goed functionerend leger.

De oorlogvoering zelf speelde zich af rond versterkte steden en schansen. Het bezit ervan maakte het mogelijk grote gebieden te controleren. De ontwikkeling van artillerie en vestingbouwkunde waren onlosmakelijk met elkaar verbonden. Een veldslag was altijd een risicovolle onderneming en bracht weinig blijvend gewin. Daarom werd de oorlogvoering vooral gekenmerkt door belegeringen, overvallen, schermutselingen en strooptochten in vijandelijk gebied. Het opmerkelijke is dat de legeraanvoerders zich desondanks bleven voorbereiden op de veldslag. Over de krijgskunde verschenen heel wat publicaties. Hierin werd bijna altijd verwezen naar de oorlogsvoering van Grieken en Romeinen. Dat was een logisch gevolg van de Renaissance die de Oudheid op zo'n nadrukkelijke wijze in de samenleving had geplaatst. Een duidelijk voorbeeld is de *Arte Bella Guerra* (1521) van Machiavelli, waarin voortdurend de krijgskunde van Grieken en Romeinen als lichtend voorbeeld ter sprake wordt gebracht. Ook in later tijden steken militairen hun bewondering voor de klassieken niet onder stoelen of banken. Wanneer een militair in zijn geschriften naar de klassieken verwees, was dat normaal. Deed hij het niet, dan was dat uitzonderlijk. Behartenswaardige opmerkingen over de modernisering van het krijgswezen maakte de Franse hugenoot François de la Noue (1531-1591). In zijn *Discours politiques et militaires* (ed. F.E. Sutcliffe 1967, p. 372) schreef hij dat conservatieve militairen de spot dreven met zijn moderne opvattingen over de wijze van oorlogsvoeren: *Paraventure que quelques uns se mocqueront, disans que toutes ces peuten observations lont plus propres pour entre pratiquées aux Ballets ou masquerades qu' à la guerre, et que la vieille mode ent tousjours la meiheure, sans s'empescher de tant de nouveutez impratiqueables.*

Gelegenheid om de wapenhandel in de praktijk te bedrijven was er te over. De oorlogen tussen Spanje en Frankrijk, de godsdienstoorlogen in Frankrijk en de opstand in de Lage Landen boden militairen heel wat emplooi. Tussen de legers ontstond een grote gelijkvormigheid, omdat de strijdende partijen veel van elkaar overnamen. Het was het Spaanse leger dat model stond voor de nieuwe krijgskunde.

Al met al kan worden vastgesteld dat de krijgskunde in de jaren tachtig van de zestiende eeuw volop in beweging was.

De opkomst van het Staatse leger

De strijdmacht van de Republiek der Verenigde Nederlanden wordt aangeduid als het Staatse leger en vond zijn oorsprong in 1576. In dat jaar kwamen de Staten-Generaal, dat wil zeggen de vertegenwoordigers van de noordelijke en zuidelijke gewesten (grosso modo het huidige Nederland en België) in Gent bijeen om hun onderlinge geschillen uit te bannen en om één lijn tegen Spanje te trekken.

In die tijd namen Holland en Zeeland een bijzondere positie in. Het verzet tegen de maatregelen van de Spaanse koning was daar uitgemond in een regelrechte opstand. Zoals men weet, hadden de Watergeuzen zich in 1572 meester gemaakt van Den Briel (Brielle), waarna andere steden zich achter het vaandel van Willem van Oranje hadden geschaard. In 1572 slaagde een Spaans leger er nog in, na een lang beleg, Haarlem te veroveren, maar in 1573 liep het stuk op de

hardnekkige verdediging van Alkmaar en in 1574 op die van Leiden. In beide provincies gingen de calvinisten steeds meer de boventoon voeren en raakten de katholieken in de verdrinking. Voor Willem van Oranje was het buitengewoon moeilijk het verzet te bundelen. Strenge katholieken en radicale calvinisten stonden lijnrecht tegenover elkaar met tussen hen in de grote groep gematigden. Desondanks kwam de Pacificatie van Gent tot stand. Dat was een vredesovereenkomst tussen Holland en Zeeland en de overige gewesten om de godsdienstkwestie te regelen en de Spaanse en andere vreemde troepen buiten de Nederlanden te houden. Als resultaat van deze Pacificatie van Gent werden troepen geworven. De troepen van Holland en Zeeland werden in dit Staatse leger opgenomen. Ondanks alle inspanningen bleef het moeilijk de tegenstellingen tussen katholieken en protestanten te overbruggen. Meningsverschillen over de houding die men jegens Filips II, de wettige landsheer, moest aannemen bleven bestaan.

Het Spaanse tegenoffensief om de orde te herstellen liet niet op zich wachten. Dat werd in 1578 duidelijk met de komst van Alexander Farnese, hertog van Parma. Deze was een uitstekend onderhandelaar en diplomaat. Hij slaagde erin diegenen die in het zuiden ontevreden waren met de bestaande situatie aan zich te binden. Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Vlaamse en Brabantse steden en later Groningen en Drente vormden de Unie van Utrecht (1579), een bondgenootschap met als doel de verworven rechten gewapenderhand te verdedigen.

Parma echter beperkte zich niet tot een diplomatiek offensief. Met zijn leger begon hij een heroveringsoorlog en hij bracht in de periode 1584-1585 Gent, Brugge, Brussel en Antwerpen weer onder het Spaanse gezag. Omdat Filips II hem in 1588 opdroeg zijn aandacht te richten op de expeditie naar Engeland, en vervolgens op de strijd tegen Hendrik IV in NoordFrankrijk, kreeg hij niet de kans zijn offensief tegen de noordelijke gewesten voort te zetten. Zijn plotselinge dood in 1592 maakte een voorlopig einde aan het Spaanse offensief. Grote problemen had de Spaanse koning met het betalen van zijn troepen. Door het uitblijven van soldij nam de ontevredenheid bij de terico's toe en ontstonden munitierijen.

Nadat de noordelijke gewesten in 1581 Filips II hadden afgezworen als landsheer en gepoogd hadden in Frankrijk en Engeland een nieuwe soeverein te vinden, besloten zij in 1588 hun eigen weg te gaan als de Republiek der Verenigde Nederlanden.

Door het oprukken van Parma hadden de Staten-Generaal hun zetel in 1578 eerst van Brussel naar Antwerpen en vervolgens in 1581 naar Den Haag verplaatst. Het gebied dat zij vertegenwoordigden was, door het verloren gaan van Vlaanderen en Brabant, flink ingekrompen, zodat zij uiteindelijk alleen nog maar de noordelijke provincies vertegenwoordigden. Het Staatse leger werd nu het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden en zou dit tot 1795 blijven. De jonge Republiek, waarvan de contouren zich steeds duidelijker aftekenden, begon een periode van economische bloei. Met name Holland, dat het leeuwendeel van de financiering voor haar rekening nam, kende al geruime tijd een grote voorspoed.

De grote man was de machtige raadpensionaris van Holland, Johan van Oldenbarneveldt. Hij vond steun bij Hendrik IV, koning van Frankrijk, en Elisabeth II, koningin van Engeland. Daarmee werd de Republiek ook internationaal erkend, hoewel Filips II bleef spreken over de opstandige gewesten.

In het Staatse leger dienden tal van militairen: Nederlanders, Fransen, Duitsers, Engelsen en Schotten die allen over een zeer grote oorlogservaring beschikten en derhalve vertrouwd waren met de krijgskunde van hun tijd. Een goed voorbeeld hiervan vormen de verdedigers van Sluis. Deze stad had zich in 1585 aangesloten bij het opstandige noorden en werd in 1587 door Parma belegerd. Als havenplaats was Sluis voor de geplande inval van Engeland in 1588 van strategisch belang. Het zou de laatste militaire overwinning van Parma in de Noordelijke Nederlanden

worden, afgezien van steden zoals Geertruidenberg die door verraad van de bezetting aan hem werden overgeleverd. Na een hardnekkige verdediging zag de bezetting zich gedwongen Sluis over te geven. De bezetting mocht vrij vertrekken. Onder de verdedigers waren ervaren militairen die zich allen hadden onderscheiden en van wie sommigen nog van zich zouden laten spreken. Het waren onder meer Sir Roger Williams en Sir Francis Vere die men tot de militaire intellectuele top mag rekenen.

Hetzelfde geldt voor de Zuid-Nederlander Nicolaes van Meetkercke. Niet minder capabel was Charles de Héraugière die in 1590 Breda zou innemen met de list van het turfschip. In die tijd was Filips, graaf van Hohenlohe, opperbevelhebber. Zeer ervaren ruiteraanvoerders waren Joan, Paulus en Marcelis Bacx. Een opmerkelijke figuur was Charles de Levin, heer van Famars. Nog vele andere namen van beproefde krijgslieden zou men kunnen noemen.

Toen Maurits in het begin van de jaren negentig het feitelijk commando over het Staatse leger ging voeren, was dit leger al in staat zich te meten met de Spaanse tegenstander. Maurits had verder het voordeel dat de periode van opstand met alle verwarring van dien, overgegaan was in een geregelde oorlog die hij vanuit de binnenlijnen kon voeren. Dankzij de beheersing van de waterwegen had hij de mogelijkheid troepen en materieel snel te verplaatsen en zo in het offensief te gaan.

Deze gunstige omstandigheden wist hij goed te benutten, zoals blijkt uit zijn successen in de laatste tien jaar van de zestiende eeuw met als hoogtepunten de verovering van Geertruidenberg (1593) en zijn overwinningen bij Turnhout (1597) en Nieuwpoort (1600).

Wanneer men uitgaat van het gegeven dat het Staatse leger in de periode 1588-1590 voldoende gevechtskracht had, kan men niet stellen dat dit te danken was aan de hervormingen van Maurits die nog te jong was om daadwerkelijke invloed uitgeoefend te kunnen hebben. Dateert men die hervormingen later, dan heeft men een probleem met het verklaren van eerdere successen.

Overigens zij opgemerkt dat de tijdgenoten kennelijk minder dan latere historici in de gaten hadden dat er hervormingen van verstrekkende betekenis plaats vonden.

Was Maurits een groot hervormer en vernieuwer van de krijgskunde?

Het is niet eenvoudig te reconstrueren wat precies de betekenis van Maurits voor de legerhervorming en de vernieuwing van de krijgskunde is geweest, zodat enige twijfel, ondanks pertinente beweringen van een aantal historici, zeker niet overbodig is. Nu heeft Maurits zelf de zaak er niet makkelijker op gemaakt. Hij heeft hierover namelijk niets gepubliceerd en in zijn brieven is hij uitermate spaarzaam met mededelingen over dit onderwerp.

In navolging van anderen hebben in onze tijd W. Hahlweg, onder meer in zijn boek *Die Heeresreform der Oranier und die Antike* (Berlin 1941, herdrukt in 1987) en G. Oestreich in *Neostoicisme and the early Modern State* (Cambridge, 1982) met nadruk gewezen op de grote invloed die de oorlogvoering van de Grieken en de Romeinen op de ideeën van Maurits zou hebben gehad. Allereerst zij opgemerkt dat in de zestiende eeuw de klassieke militaire schrijvers door iedere militaire alfabeet bestudeerd werden. De tijd van de Renaissance was nu eenmaal, en dat gold voor alle disciplines, doortrokken van eerbied voor de Oudheid.

Kernvraag is of men in die Oudheid oplossingen zocht voor eigentijdse problemen of dat men de oplossing van eigentijdse vraagstukken legitimeerde met een verwijzing naar de Oudheid.

Vooraf de oudere neef van Maurits, Willem Lodewijk van Nassau, stadhouder van Friesland, had grote belangstelling voor de Grieken en de Romeinen. Hij werd hierin gesteund door zijn geleerde secretaris Everhard van Reyd en zijn even geleerde vestingbouwkundige Johan van den Corput. Willem-Lodewijk analyseerde de militaire situatie scherp en bestudeerde met overgave de krijgskunde van zijn tijd. Hij voorzag zijn neef van waardevolle adviezen. Maurits' hoge

positie was er debet aan dat Willem-Lodewijk als krijgskundige soms onderschat werd. Everhard van Reyd, schrijver van een geschiedenis van de Nederlandse vrijheidsstrijd, vermeldt hoe Willem-Lodewijk, in navolging van de klassieken, zijn troepen liet exerceren. Dat was - aldus Van Reyd - een moeilijke opgave en wekte de lachlust op van conservatieve officieren. Dit gegeven werd later aangevoerd om het moderne en het vernieuwende van Willem-Lodewijk en Maurits, die hierover geïnformeerd werd, aan te tonen. Onopgemerkt bleef dat lang vóór Maurits de Spanjaard Sancho de Londono vergelijkbare situaties heeft beschreven.

Londono zette zijn ervaringen, opgedaan in de jaren rond 1570, op papier en zijn bevindingen werden in 1594 gepubliceerd (*Discurso sobre la forma de reducir la Disciplina Militar a mejor y antiguo estado*, ed. 1993, p. 43). Hij was van oordeel dat de exercitie van de Romeinen moest worden nagevolgd: Hoewel de wapens die de Romeinen gebruikten, zeer verschillen van de wapens uit onze tijd en hoewel de wijze waarop zij zich in het wapengebruik oefenden, sommigen belachelijk zal voorkomen, vonden zij die exercitie zeer belangrijk, en in onze tijd is dat nog steeds zo...

Vooraf de brief die Willem-Lodewijk op 8 december 1594 aan Maurits schreef en het boek van J. de Gheyn, *Wapenhandelinghe van roers, musquetten ende spiesen* (1607) hebben de idee dat Maurits door de Grieken en Romeinen werd beïnvloed ten eerste versterkt. Hij zou de exercitie en de bijbehorende commandotaal hebben ingevoerd. Maar zoals reeds gezegd, in de gehele zestiende eeuw werd er geëxerceerd en werden commando's gegeven. Het boek van De Gheyn is echter de eerste grote publicatie over dit onderwerp. Wie dit boek beschouwt als een weergave van de oorlogspraktijk zal bedrogen uitkomen. Meer dan veertig handelingen met bijbehorende commando's om een musketier een schot te laten lossen is wat teveel op het slagveld. Wellicht dat ze te beoefenen waren op het paradeveld, maar daar houdt het dan ook mee op.

In zijn uitvoerige studie over de hervormingen van de Nassauers wijst Hahlweg op het voorbeeld van de exercitie van de Grieken en de Romeinen welke Maurits zou hebben nagevolgd. *Sursum hastas* werd Opwaerts u spies draeght. Voor het bedenken van basiscommando's had men echt niet de hulp van militaire schrijvers uit de Oudheid nodig!

Bovendien vormden de bevelen zoals door De Gheyn te boek gesteld slechts een deel van de commandotaal. Veel commando's werden namelijk door trompet- en tromsignalen gegeven. Wij weten dat die signalen bestaan hebben, maar tijdgenoten hebben ze nimmer beschreven.

Oostreich heeft gewezen op de grote invloed die de filoloog Justus Lipsius (1547-1606) op Maurits heeft gehad. De wereldvermaarde Lipsius was hoogleraar in Leiden van 1578 tot 1591 en heeft in de periode 1582-1584 de jonge Maurits onder zijn gehoor gehad. In 1591 verliet hij Leiden en aanvaardde een post in Leuven. Daar publiceerde hij in 1595 *De militia romana* waarin de oorlogvoering van de Romeinen uit de doeken werd gedaan. Oostreich achtte de invloed van dit boek op Maurits hoog, militair-historici van naam noemen Lipsius de grote theoreticus van de hervormingen van Maurits en huidige Lipsiuskenners bestempelen deze publicatie tot het militaire handboek dat Maurits en de zijnen tot voorbeeld diende. Neemt men het boek ter hand dan zal men vaststellen dat een grondige kennis van het Grieks en Latijn nodig is om het te kunnen lezen. Zou Maurits over die kennis beschikt hebben?

Enige praktische waarde voor de eind zestiende-eeuwse oorlogvoering heeft het niet. Dat neemt niet weg dat dit boek voor doorgewinterde humanisten een wetenschappelijk hoogstandje was. Maar zou een rauwe soldatengeneraal een dergelijk boek onder zijn hoofdkussen hebben gehad? Maurits streefde ernaar, door gebruik te maken van de contramars en het salvovuur, de vuurkracht van zijn roerschutters en musketiers op te voeren. Dat wordt aangevoerd als een bewijs voor zijn vernieuwing van de krijgskunde. Maar opvoeren van de vuurkracht was ook een droom van zijn voorgangers, zodat men niet kan beweren dat Maurits met iets nieuws kwam.

Bovendien is het de vraag of de contramars en het salvovuur op het gevechtveld werden toegepast. De geweldige rookontwikkeling die met het afvuren gepaard ging benam het uitzicht en het krijgsgedruis overstemde de mondelinge bevelen. Daartegenover staat dat op het paradeveld de verschillende exercitiebewegingen grondig werden geoefend. Daardoor werd de gevechtdiscipline opgevoerd en kon men de troep lang in de hand houden. Dit was onmisbaar voor het opstellen van de eenheden in de slagorde. Was echter het feitelijk handgemeen begonnen, dan was het niet de gevechtsleiding, maar krijgsmansgeluk dat de uitslag bepaalde. Soms stelt men de meer beweeglijke formaties van Maurits tegenover de meer compacte formaties van de Spanjaarden tijdens de Slag bij Nieuwpoort (1600). Zoals bekend was Maurits daar de overwinnaar. Al snel wordt dan ook de conclusie getrokken dat hij de overwinning behaalde dankzij zijn tactische formaties. Wanneer men echter het verloop van de slag bestudeert, zal men vaststellen dat de infanterie van de Spanjaarden even beweeglijk was als die van Maurits en dat de zege in feite werd behaald door de cavalerie van het Staatse leger. Om het zwart-wit te stellen, Maurits had voor hetzelfde geld de grote verliezer kunnen zijn. Een belangrijk evenement in de loopbaan van Maurits was de belegering van Geertruidenberg (1593), de vestingstad die in 1589 door verraad in handen van Parma was gevallen. Het beleg, dat van grote omvang was, trok veel bekijks. Toen schansgravers niet in voldoende mate beschikbaar waren, liet Maurits het graafwerk tegen extra betaling door zijn soldaten verrichten. Nadat Maurits de stad had veroverd, ontving hij een felicitatiebrief van Willem-Lodewijk, waarin deze hem prees, omdat hij de Romeinen had nagevolgd voor wat betreft het inzetten van soldaten bij graafwerkzaamheden. Wellicht was de Friese stadhouder vergeten dat ook Monluc, Parma en zijn eigen vestingspecialist Johan van den Corput al eerder soldaten de schop hadden laten hanteren! Of was het eenvoudigweg een manier om Maurits te complimenteren met zijn overwinning?

En tenslotte het militaire onderwijs. De oprichting in 1600 van een militaire ingenieursopleiding aan de Universiteit van Leiden waarvan het initiatief aan Maurits wordt toegeschreven en de oprichting van een officiersopleiding in Siegen in 1617 waar de krijgskunde van Maurits op het studieprogramma stond, worden beschouwd als extra versieringen aan de lauwerkrans van de Nassauers. Vergeten wordt dat overal elders in West-Europa pogingen werden ondernomen te komen tot opleidingen voor militairen.

De Franse koning Hendrik IV probeerde in Parijs een ingenieursschool op te zetten, colleges in de krijgskunde werden in Tubbingen (vanaf 1589) en Kassel (vanaf 1599) gegeven. Talrijk waren de 'ridderacademies' waar jongelui van voorname afkomst zich konden bekwamen in schermen, paardrijden, dansen, wiskunde met oog op versterkingskunst, oude en moderne talen. De opleidingen in Leiden en Siegen waren verre van uitzonderlijk, bovendien was hun invloed door hun korte bestaan uitermate beperkt.

Het geluk van de krijgsman in de geschiedenisboeken

Dankzij zijn hoge positie en zijn militaire successen heeft Maurits bij zijn tijdgenoten veel lof geogst. De Franse predikant in Leiden, Richard-Jean de Nerée, vergeleek Maurits met niemand minder dan Alexander de Grote en Julius Caesar. Jacob de Gheyn schreef in het voorwoord van zijn boek over de exercitie dat Maurits de krijgskunde van zijn tijd tot nieuwe bloei had gebracht en gebruik makend van de kennis van schrijvers uit de Oudheid veel nieuws aan die krijgskunde had toegevoegd. Toen Simon Stevin zijn Wiskonstige Ghedachtenissen publiceerde, voorzag Hugo de Groot dit boek van een lofdicht waarin hij de wiskundige kennis van Maurits op één lijn stelde met die van Babyloniërs, Grieken, Romeinen, Arabieren en met die van de beroemde zestiende-eeuwse astronomen Tycho Brahe en Johannes Kepler. Het gaat hier echter om

hyperbolische vergelijkingen waarop men in de tijd van Renaissance en Humanisme verzot was en het was zeker niet de bedoeling een en ander letterlijk te nemen.

Meer afgestemd op de directe werkelijkheid is de beoordeling van de Franse geschiedschrijver Brantome (circa 1540-1614) die Maurits rangschikte onder de grote legeraanvoerders als Panma en Hendrik IV, koning van Frankrijk.

Maurits is echter de geschiedenis ingegaan als de hervormer en vernieuwer van de krijgskunde bij uitstek. Hoe valt dit te verklaren! Een oorzaak ligt in het gegeven dat de Republiek van de Verenigde Nederlanden erin slaagde, voor de ogen van het Europese publiek, zich het machtige Spanje van het lijf te houden. Met name voor niet-katholieke Fransen, Engelsen en Duitsers was dat een fascinerend gebeuren. Zij beschouwden de prins als de bewerkstelliger van deze triomf op het katholieke Spanje.

Diverse Nederlandse publicaties werden in andere talen vertaald en kregen een grote bekendheid. Men denke bijvoorbeeld aan de werken van Jacob de Gheyn, Simon Stevin en J. Hondius.

Buitenlandse militairen die in het leger van de Republiek dienden schreven soms, na afloop van hun dienstdaag, verhandelingen en gedenkschriften waarin zij verwezen naar hun ervaringen onder het vaandel van Maurits. Aldus ontstond een eenzijdig beeld van de betekenis van Maurits voor de krijgskunde.

Door een selectieve benadering werd de lijn van Maurits naar de Zweedse koning Gustaaf-Adolf (1594-1632) doorgetrokken, wiens verdiensten door latere historici in één adem met die van Maurits worden genoemd.

De 'Mauritsverering' kreeg in 1749 een krachtige impuls door de Fransman Raynal die in zijn *Histoire du Stathouderat* aan Maurits dezelfde kwaliteiten toedichtte van grote militairen als Montecucculi (1609-1680), Turenne (1611-1675), Condé (1621-1686), Vauban (1633-1707), Vendôme (1654-1712), prins Eugenius (1663-1736) en Karel XII (1682-1718) koning van Zweden.

De grote militaire schrijver uit de achttiende eeuw, Guibert, ging evenmin aan Maurits voorbij. Hij schreef in 1770 dat in de zestiende eeuw stagnatie was ontstaan in de ontwikkeling van de krijgskunde, maar dat Maurits en Gustaaf-Adolf de aanzet tot een nieuwe krijgskunde hadden gegeven. Beide legeraanvoerders, aldus Guibert, bestudeerden de Oudheid en vonden daar de oplossingen voor hun problemen. Keren wij terug naar vaderlandse bodem en herlezen wij het pamflet *Aan het volk van Nederland dat de felle patriot Joan Derk van der Capellen in 1781 het licht deed zien*. Deze noemde Maurits de grootste generaal van zijn tijd.

De achttiende-eeuwse geschiedschrijver Jan Wagenaar schreef: Hy (i.e. Maurits) heeft de Krygskonst gebragt tot honger' trap dan iemandt voor zynen tydt hordt kunnen doen.

Toen in 1834, na de Belgische opstand, het Nederlandse nationale gevoel best wel een opkikkertje kon gebruiken, karakteriseerde J. Bosscha, hoogleraar aan de KMA, Maurits als een groot legeraanvoerder die een nieuw wezen heeft gegeven aan de krijgskunst, en daarin de leermeester is geweest van Europa.

De dichter Isaac Da Costa deed het in 1859, in zijn gedicht "Op de slag bij Nieuwpoort" nog eens dunnetjes over:

*Men ziet ze (i.e. Maurits en Willem Lodewijk) dag en nacht
zich oefnen in de taal en krijgskunst van Oud-Romen
de tafel, lang en breed, door strijders ingenomen
uit volgzzaam lood gebootst, om aan Quiriet of Griek,
bij 't licht der Wetenschap, geheimen van tactiek*

*of legerleidingskunst te ontwringen. Op de dreven
van het Haagse ridderplein wordt de Oudheid in het leven
herroepen, schild en speer- hanteerend, naar 't bevel
in nieuw Teutoonsche spraak...*

Historici van de twintigste eeuw hebben zich vaak eerder laten leiden door kopieerdrijf dan door twijfels aan overgeleverde waarheden.

Conclusies

Maurits als zoon van Willem van Oranje, genoot door zijn voorname afkomst een groot prestige en gezag. Toen zijn vader in 1574 werd vermoord, was hij bij voorbaat bestemd in diens voetsporen te treden. Op achttienjarige leeftijd begon hij een militaire carrière die een diepe indruk maakte op zijn tijdgenoten en waarvan de herinnering nog niet is vervaagd. Juist in de tijd dat de Republiek der Verenigde Nederlanden ontstond en het voortbestaan van die Republiek een hachelijke zaak bleek, trad hij op de voorgrond. Hij ontwikkelde zich tot een even bekwaam als moedig legeraanvoerder en boekte talrijke successen.

Later heeft men dit op zijn persoonlijk conto geschreven door uit te gaan van de simplistische redenering: door militaire vernieuwingen en hervormingen schiep Maurits, prins van Oranje, een krachtig leger dat het oppermachtige Spanje militair op de knieën dwong en zo de jonge Republiek in veilig vaarwater bracht. Te weinig is de vraag gesteld waarom hij een en ander heeft kunnen verwezenlijken.

Toen Maurits aantrad, had de Republiek zich reeds het bestaansrecht verworven en werd zij officieus erkend door Frankrijk en Engeland. Spanje had al veel van zijn macht verloren en was niet in staat in de Lage Landen een overweldigende militaire superioriteit te handhaven. Maar hoe sterk een land ook mag zijn, een operatietoneel legt zijn beperkingen op. Hiermee wordt bedoeld dat op een gegeven ogenblik een verzadigingspunt wordt bereikt. Wanneer dan de strijdende partijen gelijkwaardige strijdmachten te velde kunnen brengen, ontstaat er evenwicht. Het feit dat Spanje in zijn totaliteit meer troepen dan de Republiek op de been kon brengen doet er dus niet toe.

Hoe kwam nu het Staatse leger, opgewassen tegen het Spaanse leger, tot stand?

De economische bloei van Holland schiep de voorwaarden een goede krijgsmacht te financieren. Het kerngebied Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland en delen van Gelderland maakte het mogelijk de strijd op de binnenlijnen te voeren. De Republiek beschikte in 1588 over een reeks van zeer ervaren militairen die zich konden meten met hun Spaanse tegenstanders.

Toen Maurits bekleed werd met het militaire gezag, kon hij rekenen op de steun van hen die onder Willem van Oranje de hitte van de strijd hadden doorstaan.

Onder die gunstige omstandigheden kreeg hij de kans zich als legeraanvoerder te ontwikkelen. Zolang nog niet is vastgesteld wat precies de inbreng van genoemde militairen in de opbouw en instandhouding van het Staatse leger is geweest, is het op zijn minst riskant Maurits te zien als de grote organisator van het Staatse leger.

Maurits wordt nog steeds genoemd als de grote vernieuwer van de krijgskunde. Wanneer men echter de krijgskunde in zijn tijd vergelijkt met die van de tweede helft van de zestiende eeuw, mag men concluderen dat die zogenaamde vernieuwing al lang vóór hem werd toegepast.

Derhalve is Maurits geen vernieuwer, maar trendvolger. Volgens sommigen heeft Maurits diepgaande studie van de krijgskunde van de Grieken en de Romeinen gemaakt en zou hij zo oplossingen voor zijn eigen problemen hebben gevonden. Daargelaten of in dit opzicht de eer

aan Willem-Lodewijk moet worden gegeven, is de invloed van de Oudheid veel minder geweest dan met name Hahlweg en Oestreich willen doen geloven.

In de jaren dat Maurits zijn overwinningen behaalde, dienden `buitenlanders' in het Staatse leger. In hun geschriften verwijzen zij naar de opgedane ervaringen onder Maurits, hetgeen de mythe van Maurits als de grote vernieuwer heeft versterkt. Door de omstandigheden was Maurits echter doorgeefluik.

Tenslotte, in de geschiedschrijving is Maurits, als een stuk drijfvijs, losgeraakt van zijn tijd en zijn omgeving. Daardoor is een vertekend beeld ontstaan van zijn betekenis voor de krijgskunde.

Rond 1600 zette hij een trend voort, zonder zelf een belangrijk legerhervormer en vernieuwer te zijn.

Literatuur

- Beelaerts van Blokland, J.J.G., Maurits, Prins van Oranje. 1567-1625. Redder van de Republiek (Blaricum 1999).
- Bérenger, J., La révolution militaire en Europe. XVe-XVIIIe siècles (Paris 1998).
- Eltis, D., The Military Revolution in Sixteenth-Century Europe (London-New York 1998).
- Hale, J.R., War and Society in Renaissance Europe. 1450-1620 (London 1985).
- Hall, B.S., Weapons and Warfare in Renaissance Europe (Baltimore-London 1997). - Parker, G., The Military Revolution. Military innovation and the rise of the West, 1500-1800 (Cambridge 1988).
- Puype, J.P., 'Victory at Nieuwpoort, 2 July 1600' in: M. van der Hoeven, Exercise of Arms. Warfare in the Netherlands (1568-1648) (Leiden-New York-Köln 1997), pag. 69-112.
- Postema, J., Johan van den Corput (1542-1611) (Kampen 1993).
- Rogers, Cl. J., The Military Revolution Debate. Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe (Boulder-San Francisco-Oxford 1995).
- Scholten, C.M., 'Une nouvelle approche de Maurice de Nassau' in: Mélanges André Corvisier. Le soldat, la stratégie, la mort (Paris 1989), pag. 42-53.
- Scholten, C.M., 'La bataille de Nieuport en 1600', in Revue Internationale d'Histoire Militaire, nr.78 (Paris 2000), pag. 41-50.
- Tapet, E., War and Society in Early-Modern Europe. 1495-1715 (London-New York 1992).
- Wijn, J.W., Het krijgswezen in den tijd van Prins Maurits (Utrecht 1934).
- Zwitzer, H.L., De militie van den staat. Het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden (Amsterdam 1991).